

Angelika Kaczmarczyk

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

POLITYKA RACHUNKOWOŚCI W MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTWACH

Wprowadzenie

Polityka rachunkowości jest terminem szerokim i do tej pory niejednoznacznie zdefiniowanym w literaturze przedmiotu. Często jest utożsamiana z zasadami rachunkowości oraz polityką bilansową. Polityka rachunkowości odgrywa znaczącą rolę w sprawozdawczości finansowej małych i średnich przedsiębiorstw. Sprawozdania finansowe tej grupy przedsiębiorstw w zdecydowanej większości nie podlegają badaniu przez biegłego rewidenta. Brak wobec tego osoby, która zweryfikowałaby zasady przyjętej polityki rachunkowości w danym przedsiębiorstwie. Ponadto ten sektor przedsiębiorstw może korzystać z wielu uproszczeń ewidencyjnych i sprawozdawczych, które wpływają na sytuację majątkową i finansową jednostki. Polityka rachunkowości powinna uwzględniać z jednej strony możliwość stosowania uproszczeń, z drugiej – zwracać szczególną uwagę na zasadę istotności.

Celem artykułu jest próba udzielania odpowiedzi na pytanie: jak jest definiowana polityka rachunkowości w literaturze przedmiotu i regulacjach prawnych oraz w jakim stopniu wpływa ona na sprawozdawczość finansową przedsiębiorstw, ze szczególnym uwzględnieniem małych i średnich podmiotów gospodarczych. W artykule posłużono się analizą aktów prawnych i literatury przedmiotu. Zastosowano także metodę badawczą indukcji oraz wynikania logicznego.

1. Istota polityki rachunkowości

Szerokie badania nad polityką rachunkowości zaczął prowadzić w Polsce W. Brzezina. W swoich publikacjach określił termin „polityka rachunkowości”

oraz opisał jej miejsce w nauce rachunkowości¹. Według niego polityka rachunkowości to: cała sfera działalności organów państwowych lub instytucji powołanych przez krajowe stowarzyszenia księgowych, zmierzająca do normalizacji czy też standaryzacji rachunkowości². W. Brzezin utożsamia w dużym stopniu politykę rachunkowości z zasadami rachunkowości. Uważa, iż celem polityki rachunkowości jest określenie bardziej ogólnych i szczegółowych zasad funkcjonowania rachunkowości w danym państwie w pewnym okresie³. W literaturze przedmiotu oraz regulacjach prawnych istnieją zbieżne definicje polityki i zasad rachunkowości. Poniższa tabela prezentuje przykłady takich podejść.

Tabela 1

Definicje polityki rachunkowości utożsamianej z zasadami rachunkowości

Źródło definicji	Definicja
Ustawa o rachunkowości (art. 3, ust. 1, pkt 11)	(...) zasady, reguły, metody, uzgodnienia umowne i procedury przyjęte przez kierownictwo przedsiębiorstwa przy opracowywaniu i prezentacji sprawozdań finansowych.
Sawicki K., [2001, s. 21-22]	Przy wyborze i aplikacji odpowiedniej polityki rachunkowości oraz przy przygotowywaniu sprawozdań finansowych kierownictwo przedsiębiorstwa powinno kierować się trzema zasadami (...). Przyjęte przez jednostkę zasady (politykę) rachunkowości należy stosować w sposób ciągły (...).
Brzezin W., [1995, s. 32]	(...) zmiana systemu gospodarczego w Polsce wymagała zmiany przede wszystkim polityki rachunkowości (przepisów o zasadach prowadzenia rachunkowości, planów kont).
Artienwicz N., [2011, s. 12]	Fakultatywne zasady przewidziane ustawą o rachunkowości, które wybiera kierownik jednostki, tak aby nie zostały naruszone żadne z zasad nadrzędnych, których ewentualne nieprzestrzeganie zawsze narazi jednostkę na zarzut nieprawidłowego prowadzenia rachunkowości.
Patterson R., [2008, s. 156]	Stosowane przez przedsiębiorstwo metody i praktyka prowadzenia rachunkowości, wybrane spośród rozwiązań dozwolonych przez standardy rachunkowości.

Przytoczone powyżej przykłady są dobrą ilustracją faktu, że w literaturze przedmiotu występuje utożsamianie polityki rachunkowości zarówno z zakładowymi zasadami rachunkowości, jak i z zasadami obowiązującymi powszechnie w danym kraju. Określone zakładowe zasady rachunkowości utożsamiane są w literaturze z polityką rachunkowości w skali mikro, natomiast całokształt zasad charakteryzujących rachunkowość danego kraju określany jest mianem polityki rachunkowości w skali makro. Polityka rachunkowości w skali makro wpływa na decyzje przedsiębiorstw w zakresie rachunkowości w ujęciu mikroekonomicznym.

¹ Por. W. Brzezin, *Makro- i mikropolityka rachunkowości*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 876, Wrocław 2000; W. Brzezin, *Nauka, polityka i praktyka rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1995.

² W. Brzezin, *Ogólna teoria rachunkowości na przełomie XX i XXI w.*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1997, nr 40, s. 26.

³ W. Brzezin, *Makro- i mikropolityka rachunkowości*, op. cit., s. 35.

Narzędziami polityki rachunkowości w skali makro są: Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Sprawozdawczości Finansowej, dyrektywy unijne, Krajowe Standardy Rachunkowości oraz ustawa o rachunkowości, rozporządzenia i inne akty wykonawcze publikowane przez Ministra Finansów.

Makropolityka rachunkowości dla zapewnienia wiernego i rzetelnego obrazu sytuacji finansowej jednostki wprowadza regulacje zezwalające na stosowanie różnych rozwiązań (prawa wyboru) we własnej polityce rachunkowości.

Polityka rachunkowości jest pojęciem często zamiennie stosowanym z terminem polityka bilansowa. K. Sawicki zauważa, iż terminy oznaczają właściwie to samo, tylko pochodzą z różnych krajów. W literaturze anglojęzycznej stosuje się termin „polityka rachunkowości”, zaś w literaturze niemieckojęzycznej – „polityka bilansowa”⁴. Podobnego zdania jest T. Cebrowska, która wskazuje, iż „(...) takie rozumienie potwierdza także literatura przedmiotu, w której innym określeniem polityki rachunkowości jest polityka bilansowa”⁵. A. Szmerekietta wskazuje wprost: „(...) innym określeniem polityki rachunkowości jest termin polityka bilansowa”⁶.

Z takim ujęciem problemu nie zgadza się A. Karmańska, która twierdzi, iż „w naszym środowisku występują różne poglądy na temat polityki rachunkowości. Wcale nierzadko jest ona utożsamiana – w moim przekonaniu niesłusznie – z polityką bilansową i zasadami rachunkowości”⁷. Nie można traktować ich jako synonimy, gdyż⁸:

- „polityka” nie oznacza tego samego co „zasady”,
- polityka może być prowadzona według pewnych zasad, ich wachlarz zależy od obszaru, w którym jest realizowana polityka, obszar ten zazwyczaj jest określany przy słowie „polityka”,
- polityka rachunkowości jest rozumiana jako metody raportowania, systemu pomiaru i ujawnień zastosowane przez przedsiębiorstwo, w sprawozdaniu finansowym przedsiębiorstwo powinno ujawniać politykę rachunkowości, która obejmuje zasady rachunkowości i metody aplikacji.

⁴ K. Sawicki, *Polityka bilansowa i analiza finansowa. Nowoczesne instrumenty zarządzania firmą*, red. K. Sawicki, Ekspert, Wrocław 2001, s. 23.

⁵ T. Cebrowska, *Polityka rachunkowości – nowe określenie w prawie bilansowym*, w: *Rachunkowość i rewizja u progu 2002 roku*, red. D. Misińska, J. Szafraniec, T. Cebrowska, Wydawnictwo AE, Wrocław 2002, s. 14.

⁶ A. Szmerekietta, *Polityka rachunkowości przedsiębiorstwa – zagadnienia wybrane*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1999, s. 61.

⁷ A. Karmańska, *Wielowymiarowość polityki rachunkowości i etyki z nią związanej*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 2010, nr 56(112), s. 97.

⁸ A. Karmańska, *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa 2009, s. 48.

Polityka rachunkowości ma szerszy zakres niż polityka bilansowa. Polityka bilansowa odnosi się przede wszystkim do informacji sprawozdawczej, natomiast polityka rachunkowości także do prowadzenia ksiąg rachunkowości, które nie zawsze mają wpływ na sprawozdanie finansowe. Reasumując należy stwierdzić, iż autorzy są podzieleni w tej kwestii i każdemu z nich można przyznać pewne racje. Dobrym podsumowaniem tej części artykułu jest stwierdzenie T. Cebrowskiej, która uważa, iż z teoretycznego punktu widzenia dyskusja o podobieństwach, różnicach, zależnościach pomiędzy jedną i drugą polityką jest uzasadniona, jednak dla praktyki nie ma większego znaczenia⁹.

2. Znaczenie polityki rachunkowości w sprawozdawczości małych i średnich przedsiębiorstw

W prawie bilansowym nie ma odrębnych regulacji prawnych dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP). Ustawa o rachunkowości definiuje pewną grupę uproszczeń, która nie jest jednak wprost kierowana do sektora MŚP. Większość uproszczeń sprawozdawczych wynika z art. 64 ustawy o rachunkowości¹⁰. Jest to artykuł zwalniający część przedsiębiorstw z ustawowego badania sprawozdania finansowego. Brak badania powoduje możliwość skorzystania z uproszczeń ewidencyjnych i sprawozdawczych. Można stwierdzić, iż z punktu widzenia ustawy o rachunkowości przedsiębiorstwa niepodlegające ustawowemu badaniu są traktowane jako małe i średnie, dlatego mogą korzystać z pewnych uproszczeń. Przedsiębiorstwa, których sprawozdania finansowe nie podlegają badaniu, mogą:

- dokonywać klasyfikacji podatkowej leasingu,
- zrezygnować z ustalania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku,
- zrezygnować ze sporządzania rachunku przepływów pieniężnych oraz zestawienia zmian w kapitale własnym,
- nie wyceniać instrumentów finansowych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 12.12.2001 roku w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych.

⁹ T. Cebrowska, *Polityka bilansowa*, w: *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, WN PWN, Warszawa 2010, s. 227.

¹⁰ Badaniu przez biegłego rewidenta nie podlegają sprawozdania finansowe przedsiębiorstw, jeśli nie przekraczają dwóch z trzech poniższych progów:

- średnioroczne zatrudnienie 50 osób,
- suma bilansowa 2,5 mln euro,
- przychody ze sprzedaży towarów i produktów oraz operacji finansowych 5 mln euro.

Każde przedsiębiorstwo, jeśli chce skorzystać z powyższych uproszczeń, powinno opisać to w polityce rachunkowości. Oprócz uproszczeń wynikających z art. 64 ustawy o rachunkowości przedsiębiorstwa mogą korzystać z innych uproszczeń kierowanych do wszystkich podmiotów, przy czym w praktyce korzystają z nich tylko małe i średnie podmioty gospodarcze. Do tych uproszczeń można zaliczyć:

- możliwość nieobejmowania niektórych zapasów ewidencją analityczną,
- jeżeli nie jest możliwe ustalenie kosztu wytworzenia produktu, to wyceny dokonuje się w cenie sprzedaży netto takiego samego produktu (lub podobnego), pomniejszonej o przeciętnie osiągnięty przy sprzedaży produktów zysk brutto ze sprzedaży. Cena sprzedaży netto jest zazwyczaj wyższa od kosztu wytworzenia, wyceniamy zatem po cenie wyższej i w tej nadwyżce możemy uwzględnić np. niewykorzystane zdolności produkcyjne (ustawa nie zezwala na ich ujmowanie). Sytuacja ta w praktyce może występować tylko w małych jednostkach produkcyjnych, gdzie nie jest ustalany koszt wytworzenia,
- uproszczenia w wycenie produkcji w toku,
- odnoszenie nieznacznych kosztów zakupu towarów na koszt sprzedaży tych towarów w momencie zakupu,
- możliwość dokonania natychmiastowego odpisu niektórych aktywów w ciężar kosztów (art. 17, ust. 2, pkt 1-4 daje kierownikowi jednostki możliwość wyboru decyzji o stosowaniu jednej z czterech metod prowadzenia ewidencji księgowej dla materiałów, towarów i produktów; kierując się zasadą istotności, kierownik może zdecydować się na metodę odpisywania w koszty wartości materiałów i towarów na dzień ich zakupu. Potem na dzień bilansowy lub częściej dokonuje się inwentaryzacji tych składników aktywów i ich wyceny oraz koryguje się odpowiednio w koszty),
- przeprowadzenie inwentaryzacji w dowolnym terminie w ciągu całego roku (niestety, dotyczy to tylko jednostek prowadzących handel detaliczny oraz gospodarkę leśną) – kierowane są do podmiotów gospodarczych bez względu na ich wielkość.

Przy wyborze z tej grupy uproszczeń decyduje zasada istotności. Zastosowanie określonego uproszczenia nie może wpłynąć na jej poziom. W małych i średnich przedsiębiorstwach, pozbawionych atestacji sprawozdań finansowych, to kierownicy jednostki są szczególnie zobowiązani do monitorowania istotności w ich sprawozdaniach finansowych.

3. Cechy sprawozdań finansowych małych i średnich przedsiębiorstw

W Polsce sektor małych i średnich przedsiębiorstw odgrywa znaczącą rolę. Liczebnie stanowią one największą grupę podmiotów. Same mikrofirmy oraz samozatrudnieni to obecnie ok. 97% wszystkich przedsiębiorstw. W 2009 roku w Polsce działało 1654,6 tys. małych przedsiębiorstw (zatrudniających do 9 osób). Liczbę aktywnych przedsiębiorstw w poszczególnych latach prezentuje tabela 2.

Tabela 2

Liczba aktywnych małych przedsiębiorstw w latach 2005-2009 (w tys.)

	2005	2006	2007	2008	2009
Mikroprzedsiębiorstwa	1615,2	1653	1713,2	1787,9	1604,4
Małe przedsiębiorstwa	44,5	44,2	45,2	55,0	50,2
Razem	1659,7	1697,2	1758,4	1842,9	1654,6

Źródło: Na podstawie: *Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2009 roku*, GUS, Warszawa 2011.

Jak wynika z tabeli 2, od 2005 roku następuje wzrost liczby aktywnych małych i mikroprzedsiębiorstw w Polsce. Rok 2009 to spadek liczby tych przedsiębiorstw o ok. 10%.

Sektor małych przedsiębiorstw to także największy pracodawca. Prawie połowa zatrudnionych w Polsce to pracujący w sektorze małych przedsiębiorstw. W roku 2009 sektor ten zatrudniał 4587,5 tys. osób. Mikro- i małe przedsiębiorstwa wytwarzają prawie 40% produktu krajowego brutto. W 2005 roku firmy te wytworzyły łącznie 38,7% PKB, z czego 31,4% przypadało na mikrofirmy. W latach 2006-2008 odnotowano niewielki spadek udziału sektora małych i mikroprzedsiębiorstw w tworzeniu PKB o około 1,6% i dotyczył on przede wszystkim mikroprzedsiębiorstw¹¹.

Zakres sprawozdawczości finansowej małych i średnich przedsiębiorstw, jak już wspomniano powyżej, jest ograniczony do: bilansu, rachunku zysków i strat oraz informacji dodatkowej. Ponadto, jeśli przedsiębiorstwo nie przekroczy dwóch z poniższych trzech progów, może sporządzać sprawozdanie finansowe w wersji uproszczonej. Te progi to:

- średnioroczne zatrudnienie – 50 osób,
- suma bilansowa – 2 mln euro,
- przychody ze sprzedaży towarów i produktów oraz operacji finansowych – 4 mln euro.

Uproszczone sprawozdanie to takie, które obejmuje tylko liczby rzymskie. Szczególne znaczenie ma to w przypadku bilansu, natomiast większość pozycji ra-

¹¹ *Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2009 roku*, GUS, Warszawa 2011, s. 48.

chunku zysków i strat i tak obejmuje tylko liczby rzymskie. Podobnie w informacji dodatkowej prezentacji wymagają tylko zagadnienia oznaczone liczbami rzymskimi.

Na podstawie badań sprawozdań finansowych małych i średnich przedsiębiorstw¹² zauważono, że te sprawozdania finansowe sporządzane są bardzo często w sposób zbyt uproszczony, niż zezwala na to ustawa o rachunkowości. Właściciele tych przedsiębiorstw, czy dokładniej kierownicy jednostki, dużą wagę przywiązywali do prawa podatkowego. Oprócz ustawowych uproszczeń ewidencyjnych i sprawozdawczych opisanych powyżej korzystają z wielu możliwości nieujmowania pewnych zdarzeń. Zauważono następujące wspólne cechy tych sprawozdań:

- pozycja *należności z tytułu dostaw i usług* nie jest korygowana o odpisy aktualizacyjne na należności zagrożone lub termin, w którym te odpisy są tworzone, jest bardzo odległy – z pewnością wynika to z faktu, iż odpisy aktualizujące nie stanowią kosztu uzyskania przychodu, nie pomniejszają więc podstawy opodatkowania, ale z kolei zmniejszają wynik finansowy przedsiębiorstwa. Należy zaznaczyć, iż ustawa o rachunkowości nie wskazuje konkretnego terminu, po którym należy tworzyć takie odpisy, dlatego jest to często wykorzystywane przez małych przedsiębiorców;
- brak odpisów aktualizujących na aktywa – zgodnie z prawem bilansowym, jeśli aktywa tracą na wartości, kierownik jednostki powinien dokonać odpisu aktualizującego wartość tych aktywów. Niestety jest to dość trudne do zwerifikowania i nie ma zupełnie wpływu na podstawę opodatkowania;
- podmioty gospodarcze przyjmują stawki amortyzacyjne zbieżne ze stawkami określonymi w wykazie rocznych stawek amortyzacyjnych, stanowiącym załącznik do ustawy podatkowej; ustawa o rachunkowości co prawda tego nie zabrania, ale w art. 32, ust. 2 podaje, jakie czynniki należy brać pod uwagę, ustalając stawki amortyzacyjne dla środków trwałych (m.in. okres użyteczności danego składnika majątku, tempo postępu technicznego, warunki techniczne, w jakich pracuje dany środek trwały). Przy wyborze stawek amortyzacyjnych nie należy kierować się prawem podatkowym, lecz przewidywanym stopniem zużycia się środków trwałych;
- stosowanie progu 3500 zł w przypadku kwalifikowania wartości niematerialnych i prawnych oraz środków trwałych do jednorazowego odpisu amortyzacyjnego. Ustawa o rachunkowości wskazuje tylko środki trwałe o niskiej wartości, nie podając dokładnie, o jaką wartość chodzi;

¹² Były to sprawozdania finansowe przedsiębiorstw, które nie musiały poddawać badaniu swoich sprawozdań finansowych i w związku z tym nie sporządzały rachunku przepływów pieniężnych oraz zestawienia zmian w kapitale własnym. Badaniu poddano grupę 50 losowo wybranych sprawozdań finansowych spełniających powyższe warunki. Badane przedsiębiorstwa pochodziły z województw: dolnośląskiego i małopolskiego. Badania przeprowadzone przez autorkę w roku 2014.

- brak występowania rezerw na przewidywane ryzyko – rezerwy, podobnie jak odpisy, nie stanowią kosztów podatkowych, a wpływają negatywnie na wynik finansowy;
- polityka rachunkowości zawiera najczęściej minimalny zakres informacji zbieżny z art. 28 ustawy o rachunkowości;
- brak wyceny rynkowej inwestycji – właściwie we wszystkich sprawozdaniach inwestycje wyceniane były w wariancie wyceny ostrożnej.

Podsumowanie

Polityka rachunkowości obejmuje zbiór zasad, metod przyjętych w danym przedsiębiorstwie przy sporządzeniu sprawozdań finansowych. Już w starożytnej Grecji polityka oznaczała sztukę rządzenia państwem. Polityka rachunkowości jest również zarządzaniem, w pewnym stopniu manipulowaniem zasadami, w celu osiągnięcia zamierzonego celu. Polityka rachunkowości może być rozpatrywana w skali makro – dotyczy wówczas regulacji w zakresie rachunkowości na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Polityka rachunkowości w skali mikro dotyczy z kolei decyzji podejmowanych na szczeblu podmiotów gospodarczych.

Małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią ponad 99% podmiotów gospodujących w Polsce, a zdecydowana większość z nich nie poddaje badaniu swoich sprawozdań finansowych przez biegłego rewidenta. Przyjęta przez tę grupę polityka rachunkowości ma wobec tego duże znaczenie. W ramach jej założeń małe i średnie przedsiębiorstwa mogą korzystać z dużej liczby uproszczeń ewidencyjnych i sprawozdawczych. Analiza sprawozdań finansowych tej grupy przedsiębiorstw wskazuje, iż sprawozdania te są często sporządzane w sposób „podatkowy”. Polityka rachunkowości bywa wykorzystywana nie w celu prezentacji wiernego i rzetelnego obrazu jednostki, ale przede wszystkim dla uproszczenia obowiązków ewidencyjnych i sprawozdawczych.

Literatura

- Artienwicz N., *Jak optymalnie konstruować politykę rachunkowości*, „Biuletyn Rachunkowości” 2001, nr 6(126).
- Brzezin W., *Makro- i mikropolityka rachunkowości*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 876, Wrocław 2000.
- Brzezin W., *Nauka, polityka i praktyka rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1995.

- Brzezin W., *Ogólna teoria rachunkowości na przełomie XX i XXI w.*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1997, nr 40.
- Cebrowska T., *Polityka rachunkowości – nowe określenie w prawie bilansowym*, w: *Rachunkowość i rewizja u progu 2002 roku*, red. D. Misińska, J. Szafraniec, T. Cebrowska, Wydawnictwo AE, Wrocław 2002.
- Cebrowska T., *Polityka bilansowa*, w: *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, WN PWN, Warszawa 2010.
- Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2009 roku*, GUS, Warszawa 2011.
- Karmańska A., *Wielowymiarowość polityki rachunkowości i etyki z nią związanej*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 2010, nr 56(112).
- Karmańska A., *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa 2009.
- Patterson R., *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości po polsku i angielsku*, tom 3, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Polityka bilansowa i analiza finansowa. Nowoczesne instrumenty zarządzania firmą*, red. K. Sawicki, Ekspert, Wrocław 2001.
- Szmerekieta A., *Polityka rachunkowości przedsiębiorstwa – zagadnienia wybrane*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1999.

ACCOUNTING POLICY AND SMALL AND MEDIUM-SIZE ENTERPRISES

Summary

Accounting policy plays a significant role in the reporting of small and medium-sized enterprises. The aim of article is an attempt to answer the question: is defined as the accounting policy and the extent to which the financial reporting affect small businesses?